

लवणा ७ अमिदीप्ता ८ तेजस्विनी ९ सुर-
लता १० अमिफला ११ अमिगर्भा १२ कङ्कुनी
१३ शैलसुता १४ सुतेला १५ सुवेगा १६
वायसी १७ तीव्रा १८ काकाखी १९ वायसा-
दनी २० गोलता २१ श्रीलता २२ सौम्या २३
न्राक्षी २४ लवणकिंशुका २५ पारावतपरी २६
प्रीता २७ प्रीततेला २८ यशस्विनी २९ मेध्या
३० मेधावती ३१ घीरा ३२ । अस्या गुणाः ।
तिक्ततरलम् । रुचलम् । किष्किलटुलम् ।
वातकफापहलम् । दाहप्रदलम् । दीपनलम् ।
मेधाप्रज्ञाकारिलम् । इति राजनिर्घण्टः ॥
महाज्वालाः, पुं, (महती ज्वाला शिखाश्च ।)
होमाग्निः । इति हेमचन्द्रः । ३।५०० ॥ (नरक-
विशेषः । यथा, विष्णुपुराणे । २ । ६ । १२ ।
“क्षुधां सुताश्चापि गत्वा महाज्वाले निपा-
त्यते ॥”
महादेवः । यथा, महाभारते । १३।१७।८१ ।
“अग्निज्वालो महाज्वालो अतिधूम्रो हुतो
हविः ॥”
महाज्वाला, स्त्री, (महती ज्वाला दीर्घिर्यस्याः ।)
जिनानां विद्याधरीविशेषः । इति हेमचन्द्रः ।
३।५०० ॥ (महती ज्वाला ।) दृढदमिशिखा च ॥
महाज्वाः, पुं, (महान् व्याजः शोभासम्पन्नः ।)
कदम्बः । इति राजनिर्घण्टः ॥ (महानाजः ।)
अतिशयधनवति, त्रि॥ (यथा, काश्याख्ये ।
२५ । ११८ ।
“ततः प्रभृति चैतस्यां वाराणस्यामुवास सः ।
अभ्यर्चितो महाज्वास्तस्यै वणिजो गृहे ॥”
महातमः प्रभा, स्त्री, (महती तमसां प्रभा प्रकाशो-
ऽस्याम् ।) नरकविशेषः । स चातिशयान्ध-
कारमयः । यथा, हेमचन्द्रः । ५ । ३ ।
“वनोदधिघनवाततनुवातनभःस्थिताः ।
रत्नशकैराबालुकापङ्कधूमतमः प्रभाः ॥
महातमः प्रभा वेद्यधोऽधी नरकभूमयः ॥”
महातदः, पुं, (महांश्चासौ तदस्तेति ।) कुहू-
टश्च । इति हेमचन्द्रः । ४ । २०६ ॥ (महाकवेः
कालिदासस्य कुहूटश्च सुदृश्य वक्रोक्तिप्रयोगो
यथा,—
“तरवः पारिजाताद्याः कुहूटश्चो महा-
तदः ॥”
दृढदृढश्च ।
महातलं, स्त्री, (महच्च तलस्तेति ।) पाताल-
विशेषः । यथा, शब्दमालायाम् ।
“अतलं वितलञ्चैव नितलञ्च तलातलम् ।
महातलञ्च सुतलं सप्तमञ्च रसातलम् ॥”
(यथा च श्रीमद्भागवते । २ । १ । २६ ।
“पातालमेतस्य हि पादमूलं
पटन्ति पाण्डिप्रपदे रसातलम् ।
महातलं विश्वरूपोऽथ गुणधौ
तलातलं वै पुरुषस्य जह्ने ॥”
महातारा, स्त्री, (तारयति संसारादिति । ङ +
णिच् + अच् । स्त्रियां टाप् । ततो महती

तारेति कर्मधारयः ।) जिनानां देवीविशेषः ।
तत्पर्यायः । तारा २ महाश्रीः ३ ओङ्कारा ४
खाहा ५ श्रीः ६ मनोरमा ७ तारिणी ८ जया
९ अनन्ता १० शिवा ११ लोकेश्वरा १२ आत्मजा
१३ खदूरवासिनी १४ भद्रा १५ वैश्या १६
नीलसरस्वती १७ शुक्लिनी १८ वसुधारा १९
घनंददा २० त्रिलोचना २१ लोचना २२ ।
इति हेमचन्द्रः ॥
महाताली, स्त्री, (महान् अनेकताली यत्र ।
स्त्रियां ङीष् ।) आवर्तकी । इति राजनिर्घण्टः ॥
महातिक्तः, पुं, (महानतिशयस्तिक्तस्तिक्तरसो
यत्र ।) महानिम्बः । इति राजनिर्घण्टः ॥
अतिशयतिक्तस्तिक्तश्च, त्रि॥
महातिक्ता, स्त्री, (महती गुरुतरा तिक्ता ।)
यवतिक्ता । इति राजनिर्घण्टः ॥ (यथा,
गोविन्दविशारदकृतभैषज्यरत्नावल्याम् ।
“आयु निङ्गी महातिक्ता विशाला कृपिपत्र-
कम् ॥”
पाठा । इति शब्दचन्द्रिका ॥
महातीक्ष्णा, स्त्री, (महती तीक्ष्णा ।) भक्ता-
तकृच्छः । इति राजनिर्घण्टः ॥ अतिशय
तीक्ष्णः, त्रि॥
महातेजः, [स्] स्त्री, (महदतिशयं तेजोऽस्य ।)
पारदः । इति राजनिर्घण्टः ॥
महातेजाः, [स्] पुं, (महदतिशयं तेजो बल-
मस्य ।) कार्त्तिकेयः । इति हलायुधः । अग्निः ।
इति शब्दचन्द्रिका ॥ (महादेवः । यथा, महा-
भारते । १३ । १७ । ५६ ।
“उग्रतेजा महातेजा जन्मो विजयकाल-
वित् ॥”
अतिशयतेजस्विनि, त्रि॥ (यथा, मनुः । १२।६२ ।
“खारोचिषश्चौत्तमिच्च तामसो रैवतस्तथा ।
चाक्षुषश्च महातेजा विवस्वतस्तुत एव च ॥”
महात्मा, [न्] त्रि, (महानात्मा स्वभावोऽस्य ।)
उत्तमस्वभावयुक्तः । (यथा, कामन्दकीयनीति-
सारे । ३ । ११ ।
“महावाताहतभान्तिमेघमालातिपेलवैः ।
कथं नाम महात्मानो द्वियन्ते विषयारिभिः ॥”
तत्पर्यायः । महच्छः २ उद्भटः ३ उदारः ४
उदात्तः ५ उदीर्घः ६ महाशयः ७ महा-
मनाः ८ । इति हेमचन्द्रः । ३।३१ ॥ (पुं, पर-
मात्मा । यथा, मनुः । १ । ५४ ।
“युगपत् प्रलीयन्ते यदा तस्मिन् महात्मनि ।
तदायं सर्वभूतात्मा सुखं स्वपिति निर्वृतः ॥”
“तस्मिन् परमात्मनि ॥” इति तट्टीकार्या
कुङ्कुः । महत्तत्त्वम् । यथा, श्रीमद्भागवते ।
६ । ७ । २५ ।
“मनः पृथिव्यां तामङ्गिस्तेजसापोऽनिलेन तत् ।
खे वायुं धारयन्तश्च भूतादौ तं महात्मनि ॥”
“महात्मनि महत्तत्त्वे ॥” इति तट्टीकार्या
श्रीधरस्वामी ॥ पिङ्गलविशेषः । यथा, मार्क-
ण्डेयः । ६६ । ४६ ।

“महान् महात्मा महितो महिमावान् महा-
बलः ॥”
महादेवः । यथा, महाभारते । १३।१७।३४ ।
“महारूपो महाकायो वृषरूपो महायशः ।
महात्मा सर्वभूतात्मा विश्वरूपो महाहनुः ॥”
महादण्डः, पुं, (महान् दण्डस्तान्त्रसाधनमस्य ।)
यमदूतप्रभेदः । इति दृढदृढपुराणे ५६
अध्यायः ॥ (महान् दण्डः ।) दृढदण्डश्च ॥
(यथा, महाभारते । ५ । १६४ । ३७ ।
“यस्माज्जानन् स मन्दात्मा मामसौ नोपसर्पति ।
तस्मात्तस्मै महादण्डो धार्यः स्यादिति मे
मतिः ॥”
महादन्तः, पुं, (महांश्चासौ दन्तस्तेति ।) गज-
दन्तः । तत्पर्यायः । ईशदन्तः २ । इति
त्रिकाण्डशेषः ॥ दृढदन्तमात्रं च ॥ (महादेवः ।
यथा, महाभारते । १३ । १७ । ८७ ।
“महादन्तो महादंष्ट्रो महाजिह्वो महा-
सुखः ॥”
महान् दन्तोऽस्य ।) तदति, त्रि॥
महादानं, स्त्री, (महच्च तदानस्तेति ।) अल-
दानम् । तत्तु तुलापुरुषादिषोडशप्रकारम् ।
यथा, मत्स्यपुराणे ।
“अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानस्य लक्षणम् ॥”
इत्यभिधाय ।
“आद्यन्तु सर्वदानानां तुलापुरुषसंज्ञितम् ।
हिरण्यगर्भदानञ्च ब्रह्माण्डं तदनन्तरम् ॥
कल्पपादपदानञ्च गोसहस्रम् पञ्चमम् ।
हिरण्यकामधेनुञ्च हिरण्यगन्धर्वस्यैव च ॥
पञ्चलाङ्गलकं तदहोरादानन्त्येव च ।
हिरण्यगन्धर्वस्यैव महत्तिरयस्तथा ॥
द्वादशं विष्णुचक्रञ्च ततः कल्पलतात्मकम् ।
सप्तसागरदानञ्च रजधेनुस्तथैव च ।
महाभूतघटस्तद्वत् षोडशः परिकीर्तितः ॥”
अत्र सामान्यलक्षणम् । सूक्तजपज्ञकदानं
महादानम् । विनायकादिपञ्चाशद्विंशत्याहोमा-
ङ्गकं वा । तथा मत्स्यपुराणम् ।
“विनायकादिपञ्चलोकपाल-
वस्त्रकादिवस्त्रभूषणानाम् ।
ब्रह्मायुतेशानदृष्टयतीनां
स्वमन्त्रतो होमचतुष्टयं स्यात् ॥
जप्यानि सूक्तानि तथैव चैवा-
मनुक्रमेणापि यथास्वरूपम् ॥”
इत्यादिना सूक्तजपहोमरूपज्ञयोर्निर्धानं
प्रत्येकं षोडशतुलापुरुषप्रधानान्युद्दिश्योक्तं ननु
महादानत्वेनोद्दिश्येति । अतो नेतरेतरा-
न्ययः । न तु कुलमन्त्रपतिकर्तव्यतायोगिनं
जिकनीयलक्षणम् । अचलदानेऽपि गतत्वात् ।
एवञ्च ।
“कनकान्धतिलां गावो दावी दधमहीयहाः ।
न्या च कपिला धेनुर्महादानानि वै दश ॥”
इति कूर्मपुराणोक्तदानपदं गौयम् ॥
अथवा बहुशक्तिकल्पनापत्तेः कनकदानादि-